

وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها

عاطفه نوری زاده قصری

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی و عضو باشگاه پژوهشگران جوان
at85no@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۱/۰۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۰۳/۱۰

چکیده

هدف: هدف اصلی این پژوهش بررسی وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها می‌باشد، که به چگونگی وضع موجودی منابع الکترونیکی، نحوه خرید و تهیه آن‌ها و مشکلات تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران پرداخته شده است.

روش: روش پژوهش پیمایشی - توصیفی و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه می‌باشد. جامعه مورد پژوهش ۸۶ نفر از مدیران کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران بوده‌اند که ۶۰ نفر از مدیران (۷۰ درصد) پرسشنامه را عودت دادند و یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های این تعداد پرسشنامه به دست آمده است. تحلیل‌های این پژوهش به کمک آمار توصیفی و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و excel صورت گرفته است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که در ۱۰ کتابخانه هیچ گونه منبع الکترونیکی وجود نداشت؛ ۲۸ کتابخانه هر سه مورد منبع الکترونیکی (کتاب، مجله، پایگاه اطلاعاتی) را دارا می‌باشند و در ۲۲ کتابخانه نیز یک یا دو نوع از منابع الکترونیکی موجود بوده است. منابع الکترونیکی در اکثر کتابخانه‌های تخصصی موجود بوده؛ اما با توجه به رشد روزافزون آن‌ها در کتابخانه‌های جهان و نیز مزایای منابع الکترونیکی، میزان منابع الکترونیکی برای کتابخانه‌های تخصصی بسیار کم بوده است. عمده‌ترین مشکلات تهیه منابع الکترونیکی، هزینه خرید منابع الکترونیکی، هزینه خرید تجهیزات لازم برای استفاده از این منابع و سپس تصمیم‌گیری در خصوص انتخاب نوع منبع الکترونیکی عنوان شده است. در اکثر کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران برای تهیه و خرید هر سه نوع منبع الکترونیکی کم‌تر از ۱۰ درصد بودجه کتابخانه اختصاص داده می‌شود.

اصالت/ارزش: با وجود اینکه در زمینه منابع الکترونیکی و موارد مرتبط با آن پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته است، اما کم‌تر به بررسی وضعیت خرید و تهیه این منابع از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها پرداخته شده است. همچنین نتایج حاصل از پژوهش می‌تواند معیاری برای ارزیابی روزآمدی و کارایی کتابخانه‌های تخصصی در امر تولید و انتشار منابع الکترونیکی باشد.

کلیدواژه‌ها: منابع الکترونیکی، خرید منابع الکترونیکی، کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

فصلنامه علمی - پژوهشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، (شاپا): ۷۸۳۸-۱۰۲۷ نماییه شده در ISC

دوره ۱۶، شماره ۲، پیاپی ۶۱، تابستان ۱۳۸۹ از صفحه ۱۳۹ تا صفحه ۱۵۶

مقدمه

کتابخانه‌های تخصصی یکی از مهم‌ترین انواع کتابخانه‌ها به‌شمار می‌آیند؛ چرا که کاربران این کتابخانه‌ها را متخصصان موضوعی که بیش از سایرین نیاز به اطلاعات روزآمد دارند تشکیل می‌دهند. تهیه و خرید منابع در این کتابخانه‌ها با دقت و بررسی بیش‌تری صورت می‌گیرد تا جوابگوی پژوهش‌های پژوهشگران سازمان‌ها باشد. منابع الکترونیکی در دهه اخیر جای خود را تا حدی در کتابخانه‌های تخصصی باز کرده و توسعه بیش‌تری یافته‌اند.

توسعه محمل‌های جدید برای ذخیره اطلاعات که به‌گونه سنتی روی کاغذ انجام می‌شد، منجر به تغییر بنیانی در شیوه تفکر کتابخانه‌ها راجع به خط‌مشی‌های مجموعه آینده و ملزومات ذخیره‌سازی شده است. کتابخانه‌های تخصصی از نظر نوع و شکل مدرک نسبت به سایر کتابخانه‌ها از تنوع بسیاری برخوردار هستند و دارای مجموعه اطلاعاتی خاص، استفاده‌کنندگان خاص و نیازهای خاص می‌باشند. منابع الکترونیکی نیز بخشی از مجموعه اطلاعاتی خاص کتابخانه‌های تخصصی را تشکیل می‌دهند. اما به نظر می‌رسد که تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی هنوز به‌طور جدی مورد توجه قرار نگرفته است و یا عواملی باعث عدم گسترش مجموعه‌سازی و خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌ها شده است. از این‌رو لزوم بررسی وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی احساس می‌شود. این مقاله بر آن است تا به بررسی وضعیت خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی و مشکلات موجود در تهیه و خرید منابع در این کتابخانه‌ها بپردازد.

اهداف پژوهش

برای انجام این پژوهش، اهداف ذیل مورد توجه هستند:

- بررسی وضعیت خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران؛
- بررسی مشکلات خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی از دیدگاه مدیران؛
- تعیین میزان موجودی منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی؛
- تعیین میزان بودجه اختصاص داده شده به خرید منابع الکترونیکی.

اهمیت و ضرورت پژوهش

یکی از اهداف مهم کتابخانه‌های تخصصی، ارائه منابع روزآمد به مراجعه‌کنندگان خود که اغلب متخصصین هستند می‌باشد. منابع الکترونیکی را می‌توان از روزآمدترین منابع موجود در کتابخانه‌ها نام برد. از این رو بررسی وضعیت خرید و تهیه این منابع در کتابخانه‌های تخصصی می‌تواند معیاری برای ارزیابی روزآمدی و کارایی کتابخانه‌های تخصصی بوده و نتایج حاصل از پژوهش کمکی در جهت تغییرات لازم و احتمالی در خط‌مشی مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها باشد.

پرسش‌های اساسی

۱. تصمیم‌گیری در خصوص خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران به عهده چه کسانی هست؟
۲. کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران چه مدت است که خرید و تهیه منابع الکترونیکی را آغاز نموده‌اند؟
۳. کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران در مجموعه خود چه میزان منابع الکترونیکی دارند؟
۴. چه درصدی از بودجه کتابخانه‌ها صرف خرید منابع الکترونیکی می‌شود؟
۵. کتاب‌ها و مجلات الکترونیکی به چه روش‌هایی در کتابخانه‌های تخصصی تهیه می‌شوند؟
۶. مشکلات تهیه منابع الکترونیکی از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران چه می‌باشد؟

تعاریف عملیاتی پژوهش

برای درک بهتر مفاهیم مطرح شده در پرسش‌های پژوهش، در این بخش تعاریف‌های عملیاتی مربوط به بعضی از آن‌ها ارائه می‌شود:

کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران: در این پژوهش، کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران شامل کتابخانه‌های تخصصی و مراکز اطلاع‌رسانی مؤسسات پژوهشی و پژوهشکده‌های غیروابسته به دانشگاه‌ها است که در تهران واقع شده‌اند و به‌عنوان بخشی از یک سازمان دولتی به حساب می‌آیند. اسامی این کتابخانه‌ها در سایت کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و نیز در کتاب راهنمای آموزش عالی و راهنمای کتابخانه‌های تخصصی و دانشگاهی ایران درج شده است.

منابع الکترونیکی: به‌طور کلی منظور از منابع الکترونیکی در این پژوهش کتاب‌های الکترونیکی پیوسته و ناپیوسته، مجلات الکترونیکی پیوسته و ناپیوسته و پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته و ناپیوسته است. لازم به ذکر است، بررسی جزئی منابع خاص الکترونیکی نظیر نقشه‌ها، پروانه‌های ثبت اختراع و ... هدف کار این پژوهش نبوده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر که به بررسی وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها می‌پردازد، از نوع پژوهش‌های توصیفی است که به روش پیمایشی انجام گرفته است.

در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده گردید که در طراحی بخش اعظم پرسشنامه، طیف نگرش لیکرت به کار برده شد. پرسشنامه‌ها بعد از ارائه به مدیران کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران جمع‌آوری و داده‌ها به کمک نرم‌افزار آماری SPSS و Excel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جامعه آماری پژوهش شامل ۸۶ کتابخانه تخصصی دولتی شهر تهران است. پرسشنامه‌های پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها به کل جامعه آماری ارسال شد که از این میان تعداد ۲۶ کتابخانه (۳۰ درصد جامعه)، به دلایل مختلف نظیر انحلال کتابخانه، نداشتن مدیر و یا مسئول مشخص برای پاسخگویی و یا عدم تمایل به پاسخگویی، پرسشنامه‌ها را عودت ندادند. در نتیجه یافته‌های پژوهش براساس پرسشنامه‌های عودتی از ۶۰ کتابخانه تخصصی (۷۰ درصد جامعه) می‌باشد.

پیشینه پژوهش

ماهر النقش (۱۳۸۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بررسی روش‌های توسعه منابع اطلاعاتی الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتال شهر تهران" روش‌های توسعه منابع الکترونیکی را در ۱۵ کتابخانه دیجیتال شهر تهران مورد بررسی قرار داده و میزان استفاده کتابخانه‌های مورد پژوهش را از پویش منابع، تهیه منابع به صورت الکترونیکی، تولید منابع و اشتراک منابع در توسعه منابع الکترونیکی بررسی نموده است.

میثمی (۱۳۸۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "تعیین هزینه-اثر بخشی منابع

الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران" به بررسی اثربخشی منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران و تا حدی به میزان استفاده کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران از منابع الکترونیکی پرداخته است. نتایج پژوهش نشان داد که کتابخانه‌های مورد پژوهش از ۹ نوع منبع الکترونیکی برخوردارند که بیش‌ترین درصد مربوط به اینترنت و کم‌ترین درصد مربوط به چند رسانه‌ای‌ها می‌باشد. ۸۴/۱ درصد کتابخانه‌ها از بودجه سالانه برای خرید منابع الکترونیکی استفاده می‌کنند. بنابر نتایج به‌دست آمده، هزینه خرید منابع الکترونیکی در حد کمی است. همچنین میزان اثربخشی منابع الکترونیکی در حد زیاد می‌باشد؛ ولی هیچ‌گونه ارتباطی بین هزینه و اثربخشی منابع الکترونیکی وجود ندارد.

یانگر^۱ (۲۰۰۲) در پژوهش خود با عنوان "از درون به بیرون: نظریه سازمانی به منابع الکترونیکی و توسعه مجموعه" به بررسی منابع الکترونیکی و توسعه مجموعه و چگونگی تغییر دسترسی به اطلاعات توسط منابع الکترونیکی می‌پردازد و بیان می‌کند که منابع الکترونیکی مجموعه کتابخانه‌های تحقیقاتی از منابع چاپی سبقت گرفته‌اند. اگرچه آمارها بیانگر این واقعیت است که کتابخانه‌های تحقیقاتی هنوز بیش‌تر بودجه خود را صرف خرید منابع چاپی می‌کنند؛ ولی این صرف هزینه به نحو شگفت‌انگیزی به سود منابع الکترونیکی تغییر می‌کند، به طوری که بیش‌تر کتابخانه‌های تحقیقاتی اشتراک منابع چاپی خود را قطع کرده‌اند و هزینه‌ها بیش‌تر برای منابع الکترونیکی صرف می‌شود.

کو کس^۲ (۲۰۰۴) در پژوهش خود با عنوان «کتاب‌های الکترونیکی: فرصت‌ها و چالش‌ها» بیان می‌کند زمانی که کتابداران بتوانند مجموعه الکترونیکی قابل انعطاف‌تر، مرتبط‌تر و پویاتری نسبت به کتاب‌های چاپی فراهم آورند، تمایل دانشجویان و استادان نیز نسبت به آن‌ها افزایش می‌یابد.

یافته‌های پژوهش

در پاسخ به پرسش اول پژوهش که میزان نقش مدیران کتابخانه‌ها، مدیران رده بالاتر سازمان، کتابداران و اعضای کتابخانه در خصوص تصمیم‌گیری جهت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران مورد سوال قرار گرفته است، جدول ۱ می‌تواند پاسخگوی این سوال باشد.

1. Younger   2. Cox

جدول ۱. درصد فراوانی میزان نقش مدیران، مدیران رده بالا، کتابداران و اعضای کتابخانه در تصمیم‌گیری

تهیه و خرید منابع الکترونیکی

میزان نقش در تصمیم‌گیری	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	اصلا
مدیران کتابخانه‌ها	۱۴	۴۸	۲۸	۶	۴
مدیران رده بالاتر سازمان	۳۶	۴۰	۸	۴	۱۲
کتابداران	۴	۸	۲۶	۱۶	۴۶
اعضای کتابخانه	۶	۲۰	۲۲	۱۰	۴۲

با توجه به یافته‌های پژوهش، تقریباً نیمی از مدیران کتابخانه‌ها یعنی ۴۸ درصد آن‌ها، نقش خود را در تصمیم‌گیری در خصوص تهیه و خرید منابع الکترونیکی، به میزان زیاد عنوان کرده‌اند. همچنین ۲۸ درصد آن‌ها نقش خود را به میزان متوسط، ۱۴ درصد آن‌ها به میزان بسیار زیاد و ۶ درصد نیز به میزان کم عنوان نموده‌اند. ۴ درصد مدیران هم عنوان کرده‌اند که هیچ‌گونه نقشی در تصمیم‌گیری جهت تهیه و خرید منابع الکترونیکی ندارند.

مدیران رده بالاتر سازمان نیز در ۴۰ درصد کتابخانه‌ها نقش زیاد، در ۳۶ درصد کتابخانه‌ها نقش بسیار زیاد، در ۱۲ درصد کتابخانه‌ها بدون نقش، در ۸ درصد کتابخانه‌ها نقش متوسط و در ۴ درصد کتابخانه‌ها نیز نقش کمی در تصمیم‌گیری تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دارند.

کتابداران در ۴۶ درصد کتابخانه‌ها هیچ‌گونه نقشی در تصمیم‌گیری خرید منابع الکترونیکی ندارند. همچنین کتابداران در ۲۶ درصد کتابخانه‌ها نقش متوسط، در ۱۶ درصد کتابخانه‌ها نقش کم، در ۸ درصد کتابخانه‌ها نقش زیاد و در ۴ درصد کتابخانه‌ها نیز نقش بسیار زیادی در تصمیم‌گیری تهیه و خرید منابع الکترونیکی دارند.

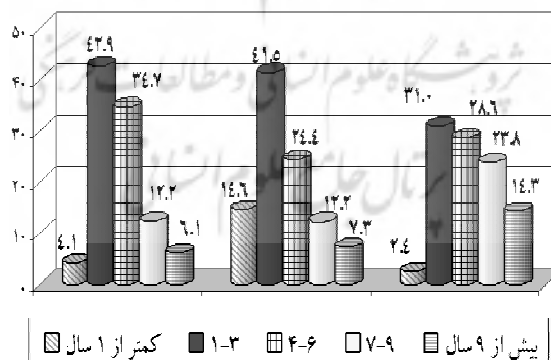
اعضای کتابخانه نیز در ۴۲ درصد کتابخانه‌ها هیچ نقشی در تصمیم‌گیری ندارند. اعضای کتابخانه در ۲۲ درصد کتابخانه‌ها نقش متوسط، در ۲۰ درصد کتابخانه‌ها نقش زیاد، در ۱۰ درصد کتابخانه‌ها نقش کم و در ۶ درصد کتابخانه‌ها نقش بسیار زیادی دارند.

در پرسش دوم پژوهش مدت زمان تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران مورد سوال قرار گرفته است.

جدول ۲. درصد فراوانی مدت زمان تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

منابع الکترونیکی	کم‌تر از ۱ سال	۱-۳ سال	۴-۶ سال	۷-۹ سال	بیش از ۹ سال
کتاب‌های الکترونیکی	۴/۱	۴۲/۹	۳۴/۷	۱۲/۲	۶/۱
مجلات الکترونیکی	۱۴/۶	۴۱/۵	۲۴/۴	۱۲/۲	۷/۳
پایگاه اطلاعاتی	۲/۴	۳۱/۰	۲۸/۶	۲۳/۸	۱۴/۳

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، در اکثر کتابخانه‌ها هر سه منبع الکترونیکی بین ۱ تا ۳ سال است که تهیه و خریداری می‌شود. کتاب‌های الکترونیکی در ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها، مجلات الکترونیکی در ۴۱/۵ درصد کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی در ۳۱ درصد کتابخانه‌ها بین ۱ تا ۳ سال است که تهیه و خریداری می‌شود. همچنین در ۳۴/۷ درصد کتابخانه‌ها، کتاب‌های الکترونیکی، در ۲۴/۴ درصد کتابخانه‌ها، مجلات الکترونیکی و در ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها نیز پایگاه‌های اطلاعاتی، مدت ۴ تا ۶ سال است که تهیه و خریداری می‌شوند.

نمودار ۱. نمودار مقایسه‌ای مدت زمان تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران در پاسخ به پرسش سوم پژوهش در باب میزان منابع الکترونیکی در مجموعه کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران، جدول‌های زیر می‌تواند پاسخگو باشد.

جدول ۳. موجودی منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

کتابخانه ها	فراوانی	درصد فراوانی
کتابخانه های فاقد منابع الکترونیکی	۱۰	۱۶.۶۷
کتابخانه های دارای هر سه نوع منبع الکترونیکی	۲۸	۴۶.۶۶
کتابخانه های دارای یک یا دو نوع از منابع الکترونیکی	۲۲	۳۶.۶۷
جمع کل	۶۰	۱۰۰

جدول ۳ نشان می‌دهد که از میان ۶۰ کتابخانه پاسخ‌دهنده به پرسشنامه پژوهش، تعداد ۱۰ کتابخانه هیچ‌گونه منبع الکترونیکی در کتابخانه نداشته و ۲۸ کتابخانه، هر سه نوع منبع الکترونیکی را دارا می‌باشند. تعداد ۲۲ کتابخانه نیز یک یا دو نوع از منابع الکترونیکی را داشته‌اند.

جدول ۴. موجودی کتابخانه‌های دارای یک یا دو نوع از منابع الکترونیکی

انواع منابع	تعداد کتابخانه	درصد
فقط کتاب الکترونیکی	۸	۳۶.۳۶
فقط کتاب الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی	۵	۲۲.۷۲
فقط کتاب الکترونیکی و مجله‌های الکترونیکی	۳	۱۳.۶۲
فقط مجله‌های الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی	۶	۲۷.۳
جمع کل	۲۲	۱۰۰

جدول ۴ نیز نشان می‌دهد که در این ۲۲ کتابخانه مذکور، تعداد ۸ کتابخانه فقط کتاب الکترونیکی، تعداد ۵ کتابخانه فقط کتاب الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی، تعداد ۳ کتابخانه فقط کتاب الکترونیکی و مجله‌های الکترونیکی و تعداد ۶ کتابخانه نیز فقط مجله‌های الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی دارا می‌باشند.

وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها

عاطفه نوری زاده قصری

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی و عضو باشگاه پژوهشگران جوان
at85no@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۸۸/۱۱/۰۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۸۹/۰۳/۱۰

چکیده

هدف: هدف اصلی این پژوهش بررسی وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها می‌باشد، که به چگونگی وضع موجودی منابع الکترونیکی، نحوه خرید و تهیه آن‌ها و مشکلات تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران پرداخته شده است.

روش: روش پژوهش پیمایشی - توصیفی و ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه می‌باشد. جامعه مورد پژوهش ۸۶ نفر از مدیران کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران بوده‌اند که ۶۰ نفر از مدیران (۷۰ درصد) پرسشنامه را عودت دادند و یافته‌های پژوهش بر اساس داده‌های این تعداد پرسشنامه به دست آمده است. تحلیل‌های این پژوهش به کمک آمار توصیفی و با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و excel صورت گرفته است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان داد که در ۱۰ کتابخانه هیچ گونه منبع الکترونیکی وجود نداشت؛ ۲۸ کتابخانه هر سه مورد منبع الکترونیکی (کتاب، مجله، پایگاه اطلاعاتی) را دارا می‌باشند و در ۲۲ کتابخانه نیز یک یا دو نوع از منابع الکترونیکی موجود بوده است. منابع الکترونیکی در اکثر کتابخانه‌های تخصصی موجود بوده؛ اما با توجه به رشد روزافزون آن‌ها در کتابخانه‌های جهان و نیز مزایای منابع الکترونیکی، میزان منابع الکترونیکی برای کتابخانه‌های تخصصی بسیار کم بوده است. عمده‌ترین مشکلات تهیه منابع الکترونیکی، هزینه خرید منابع الکترونیکی، هزینه خرید تجهیزات لازم برای استفاده از این منابع و سپس تصمیم‌گیری در خصوص انتخاب نوع منبع الکترونیکی عنوان شده است. در اکثر کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران برای تهیه و خرید هر سه نوع منبع الکترونیکی کم‌تر از ۱۰ درصد بودجه کتابخانه اختصاص داده می‌شود.

اصالت/ارزش: با وجود اینکه در زمینه منابع الکترونیکی و موارد مرتبط با آن پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته است، اما کم‌تر به بررسی وضعیت خرید و تهیه این منابع از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها پرداخته شده است. همچنین نتایج حاصل از پژوهش می‌تواند معیاری برای ارزیابی روزآمدی و کارایی کتابخانه‌های تخصصی در امر تولید و انتشار منابع الکترونیکی باشد.

کلیدواژه‌ها: منابع الکترونیکی، خرید منابع الکترونیکی، کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران.

تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی

فصلنامه علمی - پژوهشی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، (شاپا): ۷۸۳۸-۱۰۲۷-۱۰۲۷ شماره شده در ISC

دوره ۱۶، شماره ۲، پیاپی ۶۱، تابستان ۱۳۸۹ از صفحه ۱۳۹ تا صفحه ۱۵۶

مقدمه

کتابخانه‌های تخصصی یکی از مهم‌ترین انواع کتابخانه‌ها به‌شمار می‌آیند؛ چرا که کاربران این کتابخانه‌ها را متخصصان موضوعی که بیش از سایرین نیاز به اطلاعات روزآمد دارند تشکیل می‌دهند. تهیه و خرید منابع در این کتابخانه‌ها با دقت و بررسی بیش‌تری صورت می‌گیرد تا جوابگوی پژوهش‌های پژوهشگران سازمان‌ها باشد. منابع الکترونیکی در دهه اخیر جای خود را تا حدی در کتابخانه‌های تخصصی باز کرده و توسعه بیش‌تری یافته‌اند.

توسعه محمل‌های جدید برای ذخیره اطلاعات که به‌گونه سنتی روی کاغذ انجام می‌شد، منجر به تغییر بنیانی در شیوه تفکر کتابخانه‌ها راجع به خط‌مشی‌های مجموعه آینده و ملزومات ذخیره‌سازی شده است. کتابخانه‌های تخصصی از نظر نوع و شکل مدرک نسبت به سایر کتابخانه‌ها از تنوع بسیاری برخوردار هستند و دارای مجموعه اطلاعاتی خاص، استفاده‌کنندگان خاص و نیازهای خاص می‌باشند. منابع الکترونیکی نیز بخشی از مجموعه اطلاعاتی خاص کتابخانه‌های تخصصی را تشکیل می‌دهند. اما به نظر می‌رسد که تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی هنوز به‌طور جدی مورد توجه قرار نگرفته است و یا عواملی باعث عدم گسترش مجموعه‌سازی و خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌ها شده است. از این رو لزوم بررسی وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی احساس می‌شود. این مقاله بر آن است تا به بررسی وضعیت خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی و مشکلات موجود در تهیه و خرید منابع در این کتابخانه‌ها بپردازد.

اهداف پژوهش

برای انجام این پژوهش، اهداف ذیل مورد توجه هستند:

- بررسی وضعیت خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران؛
- بررسی مشکلات خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی از دیدگاه مدیران؛
- تعیین میزان موجودی منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی؛
- تعیین میزان بودجه اختصاص داده شده به خرید منابع الکترونیکی.

اهمیت و ضرورت پژوهش

یکی از اهداف مهم کتابخانه‌های تخصصی، ارائه منابع روزآمد به مراجعه‌کنندگان خود که اغلب متخصصین هستند می‌باشد. منابع الکترونیکی را می‌توان از روزآمدترین منابع موجود در کتابخانه‌ها نام برد. از این رو بررسی وضعیت خرید و تهیه این منابع در کتابخانه‌های تخصصی می‌تواند معیاری برای ارزیابی روزآمدی و کارایی کتابخانه‌های تخصصی بوده و نتایج حاصل از پژوهش کمکی در جهت تغییرات لازم و احتمالی در خط‌مشی مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها باشد.

پرسش‌های اساسی

۱. تصمیم‌گیری در خصوص خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران به‌عهده چه کسانی هست؟
۲. کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران چه مدت است که خرید و تهیه منابع الکترونیکی را آغاز نموده‌اند؟
۳. کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران در مجموعه خود چه میزان منابع الکترونیکی دارند؟
۴. چه درصدی از بودجه کتابخانه‌ها صرف خرید منابع الکترونیکی می‌شود؟
۵. کتاب‌ها و مجلات الکترونیکی به چه روش‌هایی در کتابخانه‌های تخصصی تهیه می‌شوند؟
۶. مشکلات تهیه منابع الکترونیکی از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران چه می‌باشد؟

تعاریف عملیاتی پژوهش

برای درک بهتر مفاهیم مطرح شده در پرسش‌های پژوهش، در این بخش تعاریف‌های عملیاتی مربوط به بعضی از آن‌ها ارائه می‌شود:

کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران: در این پژوهش، کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران شامل کتابخانه‌های تخصصی و مراکز اطلاع‌رسانی مؤسسات پژوهشی و پژوهشکده‌های غیروابسته به دانشگاه‌ها است که در تهران واقع شده‌اند و به‌عنوان بخشی از یک سازمان دولتی به‌حساب می‌آیند. اسامی این کتابخانه‌ها در سایت کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و نیز در کتاب راهنمای آموزش عالی و راهنمای کتابخانه‌های تخصصی و دانشگاهی ایران درج شده است.

منابع الکترونیکی: به‌طور کلی منظور از منابع الکترونیکی در این پژوهش کتاب‌های الکترونیکی پیوسته و ناپیوسته، مجلات الکترونیکی پیوسته و ناپیوسته و پایگاه‌های اطلاعاتی پیوسته و ناپیوسته است. لازم به ذکر است، بررسی جزئی منابع خاص الکترونیکی نظیر نقشه‌ها، پروانه‌های ثبت اختراع و ... هدف کار این پژوهش نبوده است.

روش پژوهش

پژوهش حاضر که به بررسی وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها می‌پردازد، از نوع پژوهش‌های توصیفی است که به روش پیمایشی انجام گرفته است.

در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه استفاده گردید که در طراحی بخش اعظم پرسشنامه، طیف نگرش لیکرت به کار برده شد. پرسشنامه‌ها بعد از ارائه به مدیران کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران جمع‌آوری و داده‌ها به کمک نرم‌افزار آماری SPSS و Excel مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

جامعه آماری پژوهش شامل ۸۶ کتابخانه تخصصی دولتی شهر تهران است. پرسشنامه‌های پژوهش جهت جمع‌آوری داده‌ها به کل جامعه آماری ارسال شد که از این میان تعداد ۲۶ کتابخانه (۳۰ درصد جامعه)، به دلایل مختلف نظیر انحلال کتابخانه، نداشتن مدیر و یا مسئول مشخص برای پاسخگویی و یا عدم تمایل به پاسخگویی، پرسشنامه‌ها را عودت ندادند. در نتیجه یافته‌های پژوهش براساس پرسشنامه‌های عودتی از ۶۰ کتابخانه تخصصی (۷۰ درصد جامعه) می‌باشد.

پیشینه پژوهش

ماهر النقش (۱۳۸۳) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بررسی روش‌های توسعه منابع اطلاعاتی الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتال شهر تهران" روش‌های توسعه منابع الکترونیکی را در ۱۵ کتابخانه دیجیتال شهر تهران مورد بررسی قرار داده و میزان استفاده کتابخانه‌های مورد پژوهش را از پویش منابع، تهیه منابع به صورت الکترونیکی، تولید منابع و اشتراک منابع در توسعه منابع الکترونیکی بررسی نموده است.

میثمی (۱۳۸۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "تعیین هزینه-اثر بخشی منابع

الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران" به بررسی اثربخشی منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران و تا حدی به میزان استفاده کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران از منابع الکترونیکی پرداخته است. نتایج پژوهش نشان داد که کتابخانه‌های مورد پژوهش از ۹ نوع منبع الکترونیکی برخوردارند که بیش‌ترین درصد مربوط به اینترنت و کم‌ترین درصد مربوط به چند رسانه‌ای‌ها می‌باشد. ۸۴/۱ درصد کتابخانه‌ها از بودجه سالانه برای خرید منابع الکترونیکی استفاده می‌کنند. بنابر نتایج به دست آمده، هزینه خرید منابع الکترونیکی در حد کمی است. همچنین میزان اثربخشی منابع الکترونیکی در حد زیاد می‌باشد؛ ولی هیچ‌گونه ارتباطی بین هزینه و اثربخشی منابع الکترونیکی وجود ندارد.

یانگر^۱ (۲۰۰۲) در پژوهش خود با عنوان "از درون به بیرون: نظریه سازمانی به منابع الکترونیکی و توسعه مجموعه" به بررسی منابع الکترونیکی و توسعه مجموعه و چگونگی تغییر دسترسی به اطلاعات توسط منابع الکترونیکی می‌پردازد و بیان می‌کند که منابع الکترونیکی مجموعه کتابخانه‌های تحقیقاتی از منابع چاپی سبقت گرفته‌اند. اگرچه آمارها بیانگر این واقعیت است که کتابخانه‌های تحقیقاتی هنوز بیش‌تر بودجه خود را صرف خرید منابع چاپی می‌کنند؛ ولی این صرف هزینه به نحو شگفت‌انگیزی به سود منابع الکترونیکی تغییر می‌کند، به طوری که بیش‌تر کتابخانه‌های تحقیقاتی اشتراک منابع چاپی خود را قطع کرده‌اند و هزینه‌ها بیش‌تر برای منابع الکترونیکی صرف می‌شود.

کو کس^۲ (۲۰۰۴) در پژوهش خود با عنوان «کتاب‌های الکترونیکی: فرصت‌ها و چالش‌ها» بیان می‌کند زمانی که کتابداران بتوانند مجموعه الکترونیکی قابل انعطاف‌تر، مرتبط‌تر و پویاتری نسبت به کتاب‌های چاپی فراهم آورند، تمایل دانشجویان و استادان نیز نسبت به آن‌ها افزایش می‌یابد.

یافته‌های پژوهش

در پاسخ به پرسش اول پژوهش که میزان نقش مدیران کتابخانه‌ها، مدیران رده بالاتر سازمان، کتابداران و اعضای کتابخانه در خصوص تصمیم‌گیری جهت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران مورد سوال قرار گرفته است، جدول ۱ می‌تواند پاسخگوی این سوال باشد.

1. Younger   2. Cox

جدول ۱. درصد فراوانی میزان نقش مدیران، مدیران رده بالا، کتابداران و اعضای کتابخانه در تصمیم‌گیری

تهیه و خرید منابع الکترونیکی

میزان نقش در تصمیم‌گیری	بسیار زیاد	زیاد	متوسط	کم	اصلا
مدیران کتابخانه‌ها	۱۴	۴۸	۲۸	۶	۴
مدیران رده بالاتر سازمان	۳۶	۴۰	۸	۴	۱۲
کتابداران	۴	۸	۲۶	۱۶	۴۶
اعضای کتابخانه	۶	۲۰	۲۲	۱۰	۴۲

با توجه به یافته‌های پژوهش، تقریباً نیمی از مدیران کتابخانه‌ها یعنی ۴۸ درصد آن‌ها، نقش خود را در تصمیم‌گیری در خصوص تهیه و خرید منابع الکترونیکی، به میزان زیاد عنوان کرده‌اند. همچنین ۲۸ درصد آن‌ها نقش خود را به میزان متوسط، ۱۴ درصد آن‌ها به میزان بسیار زیاد و ۶ درصد نیز به میزان کم عنوان نموده‌اند. ۴ درصد مدیران هم عنوان کرده‌اند که هیچ‌گونه نقشی در تصمیم‌گیری جهت تهیه و خرید منابع الکترونیکی ندارند.

مدیران رده بالاتر سازمان نیز در ۴۰ درصد کتابخانه‌ها نقش زیاد، در ۳۶ درصد کتابخانه‌ها نقش بسیار زیاد، در ۱۲ درصد کتابخانه‌ها بدون نقش، در ۸ درصد کتابخانه‌ها نقش متوسط و در ۴ درصد کتابخانه‌ها نیز نقش کمی در تصمیم‌گیری تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دارند.

کتابداران در ۴۶ درصد کتابخانه‌ها هیچ‌گونه نقشی در تصمیم‌گیری خرید منابع الکترونیکی ندارند. همچنین کتابداران در ۲۶ درصد کتابخانه‌ها نقش متوسط، در ۱۶ درصد کتابخانه‌ها نقش کم، در ۸ درصد کتابخانه‌ها نقش زیاد و در ۴ درصد کتابخانه‌ها نیز نقش بسیار زیادی در تصمیم‌گیری تهیه و خرید منابع الکترونیکی دارند.

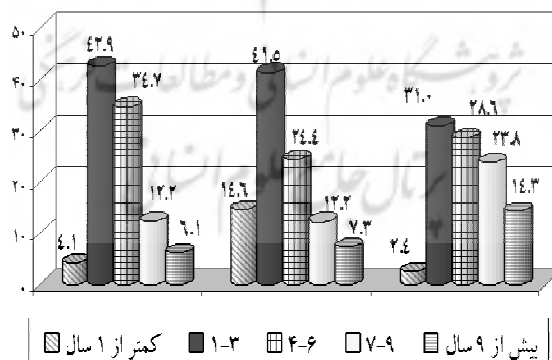
اعضای کتابخانه نیز در ۴۲ درصد کتابخانه‌ها هیچ نقشی در تصمیم‌گیری ندارند. اعضای کتابخانه در ۲۲ درصد کتابخانه‌ها نقش متوسط، در ۲۰ درصد کتابخانه‌ها نقش زیاد، در ۱۰ درصد کتابخانه‌ها نقش کم و در ۶ درصد کتابخانه‌ها نقش بسیار زیادی دارند.

در پرسش دوم پژوهش مدت زمان تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران مورد سوال قرار گرفته است.

جدول ۲. درصد فراوانی مدت زمان تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

منابع الکترونیکی	کم‌تر از ۱ سال	۱-۳ سال	۴-۶ سال	۷-۹ سال	بیش از ۹ سال
کتاب‌های الکترونیکی	۴/۱	۴۲/۹	۳۴/۷	۱۲/۲	۶/۱
مجلات الکترونیکی	۱۴/۶	۴۱/۵	۲۴/۴	۱۲/۲	۷/۳
پایگاه اطلاعاتی	۲/۴	۳۱/۰	۲۸/۶	۲۳/۸	۱۴/۳

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، در اکثر کتابخانه‌ها هر سه منبع الکترونیکی بین ۱ تا ۳ سال است که تهیه و خریداری می‌شود. کتاب‌های الکترونیکی در ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها، مجلات الکترونیکی در ۴۱/۵ درصد کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی در ۳۱ درصد کتابخانه‌ها بین ۱ تا ۳ سال است که تهیه و خریداری می‌شود. همچنین در ۳۴/۷ درصد کتابخانه‌ها، کتاب‌های الکترونیکی، در ۲۴/۴ درصد کتابخانه‌ها، مجلات الکترونیکی و در ۲۸/۶ درصد کتابخانه‌ها نیز پایگاه‌های اطلاعاتی، مدت ۴ تا ۶ سال است که تهیه و خریداری می‌شوند.

نمودار ۱. نمودار مقایسه‌ای مدت زمان تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران در پاسخ به پرسش سوم پژوهش در باب میزان منابع الکترونیکی در مجموعه کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران، جدول‌های زیر می‌تواند پاسخگو باشد.

جدول ۳. موجودی منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

کتابخانه ها	فراوانی	درصد فراوانی
کتابخانه های فاقد منابع الکترونیکی	۱۰	۱۶.۶۷
کتابخانه های دارای هر سه نوع منبع الکترونیکی	۲۸	۴۶.۶۶
کتابخانه های دارای یک یا دو نوع از منابع الکترونیکی	۲۲	۳۶.۶۷
جمع کل	۶۰	۱۰۰

جدول ۳ نشان می‌دهد که از میان ۶۰ کتابخانه پاسخ‌دهنده به پرسشنامه پژوهش، تعداد ۱۰ کتابخانه هیچ‌گونه منبع الکترونیکی در کتابخانه نداشته و ۲۸ کتابخانه، هر سه نوع منبع الکترونیکی را دارا می‌باشند. تعداد ۲۲ کتابخانه نیز یک یا دو نوع از منابع الکترونیکی را داشته‌اند.

جدول ۴. موجودی کتابخانه‌های دارای یک یا دو نوع از منابع الکترونیکی

انواع منابع	تعداد کتابخانه	درصد
فقط کتاب الکترونیکی	۸	۳۶.۳۶
فقط کتاب الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی	۵	۲۲.۷۲
فقط کتاب الکترونیکی و مجله‌های الکترونیکی	۳	۱۳.۶۲
فقط مجله‌های الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی	۶	۲۷.۳
جمع کل	۲۲	۱۰۰

جدول ۴ نیز نشان می‌دهد که در این ۲۲ کتابخانه مذکور، تعداد ۸ کتابخانه فقط کتاب الکترونیکی، تعداد ۵ کتابخانه فقط کتاب الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی، تعداد ۳ کتابخانه فقط کتاب الکترونیکی و مجله‌های الکترونیکی و تعداد ۶ کتابخانه نیز فقط مجله‌های الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی دارا می‌باشند.

جدول ۵. موجودی هر یک از انواع منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

کتاب‌های الکترونیکی	فراوانی	درصد فراوانی	پایگاه‌های اطلاعاتی	فراوانی	درصد فراوانی	مجلات الکترونیکی	فراوانی	درصد فراوانی
عدم وجود	۵	۱۰	عدم وجود	۱۳	۲۶	عدم وجود	۱۰	۱۰
کم‌تر از ۱۰۰	۵	۱۰		۶	۱۲	کم‌تر از ۱۰	۱۰	۱۰
۵۰۰-۱۰۰	۱۹	۳۸	۳-۱	۱۱	۲۲	۵۰-۱۰	۳۸	۳۸
۱۰۰۰-۵۰۱	۷	۱۴	۱۵-۴	۳	۶	۱۰۰-۵۱	۱۴	۱۴
۵۰۰۰-۱۰۰۱	۶	۱۲		۵	۱۰	۱۰۰۰-۱۰۱	۱۲	۱۲
۲۰۰۰۰-۵۰۰۱	۵	۱۰	۵۰-۱۶	۳	۶	۵۰۰۰-۱۰۰۱	۱۰	۱۰
کل پاسخ‌داده‌ها	۴۷	۹۴	کل پاسخ‌داده‌ها	۴۱	۸۲	کل پاسخ‌داده‌ها	۹۴	۹۴
بی پاسخ	۳	۶	بی پاسخ	۹	۱۸	بی پاسخ	۶	۶
کل	۵۰	۱۰۰	کل	۵۰	۱۰۰	کل	۱۰۰	۱۰۰

همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، میزان موجودی هر نوع از منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران به‌طور مجزا آورده شده است. از آنجا که تعداد ۱۰ کتابخانه هیچ‌گونه منابع الکترونیکی نداشته‌اند، کل جامعه آماری به ۵۰ کتابخانه کاهش یافت. از میان ۵۰ کتابخانه، مشاهده می‌شود که اکثر کتابخانه‌ها یعنی ۳۸ درصد آن‌ها بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ عنوان کتاب الکترونیکی دارند. در اکثر کتابخانه‌ها یعنی ۲۶ درصد آن‌ها، مجلات الکترونیکی وجود ندارد. همچنین در ۲۲ درصد کتابخانه‌ها بین ۱۰ تا ۵۰ عنوان مجله الکترونیکی موجود است. در خصوص پایگاه‌های اطلاعاتی، مشاهده می‌شود که اکثر کتابخانه‌ها یعنی ۳۴ درصد آن‌ها بین ۱ تا ۳ پایگاه اطلاعاتی داشته و یا مشترک هستند. همچنین در ۲۸ درصد کتابخانه‌ها پایگاه اطلاعاتی موجود نمی‌باشد.

در پاسخ به پرسش چهارم پژوهش در باب میزان بودجه‌ای از کتابخانه‌ها که صرف خرید منابع الکترونیکی می‌شود، جدول ۶ می‌تواند پاسخگو باشد.

جدول ۵. موجودی هر یک از انواع منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

کتاب‌های الکترونیکی	فراوانی	درصد فراوانی	پایگاه‌های اطلاعاتی	فراوانی	درصد فراوانی	مجلات الکترونیکی	فراوانی	درصد فراوانی
عدم وجود	۵	۱۰	عدم وجود	۱۳	۲۶	عدم وجود	۱۰	۱۰
کم‌تر از ۱۰۰	۵	۱۰		۶	۱۲	کم‌تر از ۱۰	۱۰	۱۰
۵۰۰-۱۰۰	۱۹	۳۸	۳-۱	۱۱	۲۲	۵۰-۱۰	۳۸	۳۸
۱۰۰۰-۵۰۱	۷	۱۴	۱۵-۴	۳	۶	۱۰۰-۵۱	۱۴	۱۴
۵۰۰۰-۱۰۰۱	۶	۱۲		۵	۱۰	۱۰۰۰-۱۰۱	۱۲	۱۲
۲۰۰۰۰-۵۰۰۱	۵	۱۰	۵۰-۱۶	۳	۶	۵۰۰۰-۱۰۰۱	۱۰	۱۰
کل پاسخ‌داده‌ها	۴۷	۹۴	کل پاسخ‌داده‌ها	۴۱	۸۲	کل پاسخ‌داده‌ها	۹۴	۹۴
بی پاسخ	۳	۶	بی پاسخ	۹	۱۸	بی پاسخ	۶	۶
کل	۵۰	۱۰۰	کل	۵۰	۱۰۰	کل	۱۰۰	۱۰۰

همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، میزان موجودی هر نوع از منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران به‌طور مجزا آورده شده است. از آنجا که تعداد ۱۰ کتابخانه هیچ‌گونه منابع الکترونیکی نداشته‌اند، کل جامعه آماری به ۵۰ کتابخانه کاهش یافت. از میان ۵۰ کتابخانه، مشاهده می‌شود که اکثر کتابخانه‌ها یعنی ۳۸ درصد آن‌ها بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ عنوان کتاب الکترونیکی دارند. در اکثر کتابخانه‌ها یعنی ۲۶ درصد آن‌ها، مجلات الکترونیکی وجود ندارد. همچنین در ۲۲ درصد کتابخانه‌ها بین ۱۰ تا ۵۰ عنوان مجله الکترونیکی موجود است. در خصوص پایگاه‌های اطلاعاتی، مشاهده می‌شود که اکثر کتابخانه‌ها یعنی ۳۴ درصد آن‌ها بین ۱ تا ۳ پایگاه اطلاعاتی داشته و یا مشترک هستند. همچنین در ۲۸ درصد کتابخانه‌ها پایگاه اطلاعاتی موجود نمی‌باشد.

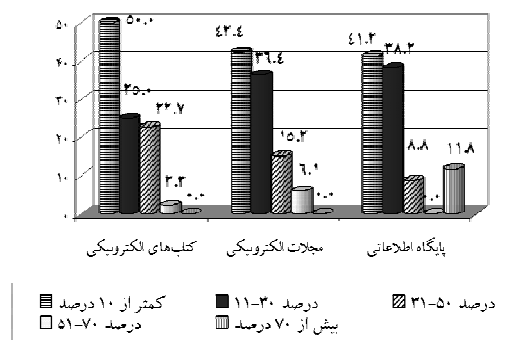
در پاسخ به پرسش چهارم پژوهش در باب میزان بودجه‌ای از کتابخانه‌ها که صرف خرید منابع الکترونیکی می‌شود، جدول ۶ می‌تواند پاسخگو باشد.

جدول ۶. درصد فراوانی میزان بودجه جهت خرید هر نوع از منابع الکترونیکی

کل	بی پاسخ	کل پاسخ‌داده‌ها	بیش از ۷۰ درصد	۷۰-۵۱ درصد	۵۰-۳۱ درصد	۳۰-۱۱ درصد	کم‌تر از ۱۰ درصد	میزان بودجه جهت خرید هر منبع الکترونیکی
۱۰۰	۱۲	۸۸	۰	۲	۲۰	۲۲	۴۴	کتاب‌های الکترونیکی
۱۰۰	۳۴	۶۶	۰	۴	۱۰	۲۴	۲۸	مجلات الکترونیکی
۱۰۰	۳۲	۶۸	۸	۰	۶	۲۶	۲۸	پایگاه‌های اطلاعاتی

در جدول ۶، مشاهده می‌شود که کتابخانه‌های تخصصی چه درصدی از بودجه خود را صرف خرید هر یک از منابع الکترونیکی می‌کنند. در ۴۴ درصد کتابخانه‌ها جهت خرید کتاب‌های الکترونیکی، کم‌تر از ۱۰ درصد بودجه صرف می‌شود. در ۲۸ درصد آن‌ها جهت خرید مجلات الکترونیکی نیز کم‌تر از ۱۰ درصد بودجه صرف می‌شود. و در ۲۴ درصد کتابخانه‌ها نیز بین ۱۱ تا ۳۰ درصد بودجه صرف خرید مجلات الکترونیکی می‌شود. در ۲۸ درصد کتابخانه‌ها، برای خرید پایگاه‌های اطلاعاتی کم‌تر از ۱۰ درصد بودجه صرف می‌شود و در ۲۶ درصد آن‌ها نیز بین ۱۱ تا ۳۰ درصد بودجه صرف خرید و اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی می‌شود. در هیچ یک از کتابخانه‌ها بیش از ۷۰ درصد بودجه صرف خرید کتاب‌ها و مجلات الکترونیکی نمی‌شود؛ ولی در ۸ درصد کتابخانه‌های تخصصی، بیش از ۷۰ درصد بودجه صرف خرید و یا اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی می‌شود.

نمودار ۲. نمودار مقایسه‌ای درصد بودجه جهت خرید منابع الکترونیکی

پرسش پنجم پژوهش: کتاب‌ها و مجلات الکترونیکی به چه روش‌هایی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران تهیه می‌شوند؟
الف. روش تهیه کتاب‌های الکترونیکی

جدول ۷. درصد و میانگین اولویت روش تهیه کتاب‌های الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

میانگین	تعداد	اولویت ۸	اولویت ۷	اولویت ۶	اولویت ۵	اولویت ۴	اولویت ۳	اولویت ۲	اولویت ۱	روش‌های تهیه کتاب‌های الکترونیکی
۶/۲۸	۲۸/۰	-	۴/۰	۲/۰	۴/۰	۶/۰	۲۲/۰	۱۲/۰	۲۲/۰	کتاب‌های الکترونیکی رایگان در وب تحت قانون حق مولف
۵/۱۶	۲۶/۰	-	۶/۰	۱۰/۰	۶/۰	۲۴/۰	۶/۰	۱۶/۰	۶/۰	کتاب‌های الکترونیکی رایگان در وب بدون رعایت قانون حق مولف
۴/۹۳	۴۰/۰	-	۶/۰	۴/۰	۸/۰	۱۶/۰	۲۲/۰	۴/۰	-	کتاب‌های الکترونیکی رایگان در وب تنها با قابلیت دسترسی و مطالعه در وب و بدون امکان ذخیره
۶/۵۹	۱۲/۰	-	-	-	۸/۰	۱۲/۰	۱۶/۰	۲۴/۰	۲۸/۰	کتاب‌های الکترونیکی بر روی دیسک فشرده به همراه کتاب چاپی
۶/۱۸	۱۲/۰	-	۲/۰	۸/۰	۱۰/۰	۶/۰	۱۲/۰	۲۶/۰	۲۴/۰	کتاب‌های ذاتا الکترونیکی و خرید بر روی دیسک فشرده
۵/۲۷	۴۰/۰	-	۲/۰	۱۰/۰	۱۲/۰	۶/۰	۱۲/۰	۱۲/۰	۶/۰	کتاب‌های الکترونیکی موجود در وب و دانلود با پرداخت هزینه
۴/۶۷	۶۴/۰	-	۱۰/۰	۸/۰	۲/۰	۴/۰	-	-	۱۲/۰	خرید کتاب‌های الکترونیکی به صورت کنسرسیومی
۱/۰۰	۸۸/۰	۱۲/۰	-	-	-	-	-	-	-	سایر موارد

با توجه به جدول ۷، اولویت اول روش تهیه کتاب‌های الکترونیکی، تهیه کتاب‌های الکترونیکی است که به همراه کتاب‌های چاپی و بر روی دیسک فشرده هستند. اولویت بعدی مربوط است به کتاب‌های الکترونیکی رایگان در وب که تحت قانون حق مولف قابلیت دانلود دارند. پس از آن کتاب‌های ذاتا الکترونیکی است که بر روی دیسک فشرده قرار دارند. در الویت‌های بعدی به ترتیب، تهیه کتاب‌های الکترونیکی موجود در وب با پرداخت هزینه، کتاب‌های الکترونیکی رایگان در وب که بدون رعایت حق مولف در وب قرار داده شده‌اند، کتاب‌های الکترونیکی رایگان در وب فقط با قابلیت دسترسی و مطالعه آن‌ها در وب، خرید کنسرسیومی کتاب‌های الکترونیکی و سپس سایر موارد قرار دارد. از مدیران خواسته شده بود که سایر موارد را نام ببرند؛ ولی هیچ‌یک از مدیران برای سایر روش‌های تهیه موردی را نام نبرده بودند.

ب. روش‌های تهیه مجلات الکترونیکی

همان‌طور که جدول ۸ نشان می‌دهد، اولویت اول روش‌های تهیه مجلات الکترونیکی، خرید و اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی و استفاده از مقالات مجلات آن پایگاه‌ها با میانگین ۵/۷۷ می‌باشد. پس از آن به ترتیب اولویت روش تهیه مجلات الکترونیکی با پرداخت هزینه اشتراک یک دوره به‌طور کامل با میانگین ۵/۶۴، مجلات الکترونیکی رایگان و دسترسی آزاد با میانگین ۵/۳۲، مجلات الکترونیکی با پرداخت هزینه اشتراک کوتاه مدت با میانگین ۴/۱۹، خرید مجلات الکترونیکی به‌صورت کنسرسیومی با میانگین ۴/۱۰، دریافت مقالات مورد نیاز از مجلات به‌جای خرید کامل مجله با میانگین ۳/۲۸ و در اولویت آخر هم سایر موارد با میانگین ۱ قرار دارد. که در این سؤال نیز مدیران اشاره‌ای به سایر موارد مورد نظر خود نداشته‌اند. در پرسش ششم پژوهش، مشکلات تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران مورد سؤال قرار گرفت که در ادامه بدان پاسخ داده شده است.

جدول ۸. درصد و میانگین اولویت روش تهیه مجلات الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران

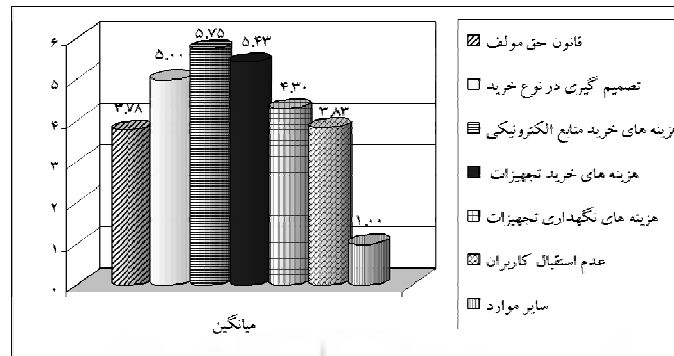
اولویت	اولویت ۱	اولویت ۲	اولویت ۳	اولویت ۴	اولویت ۵	اولویت ۶	اولویت ۷	تاریخ	میانگین	روش‌های تهیه مجلات الکترونیکی
-	۲۸/۰	۱۸/۰	۱۰/۰	۱۴/۰	۴/۰	-	۲۶/۰	۵/۳۲	-	مجلات الکترونیکی رایگان و دسترسی آزاد
۲۲/۰	۱۸/۰	-	۶/۰	۱۰/۰	-	-	۴۴/۰	۵/۶۴	-	مجلات الکترونیکی با پرداخت هزینه اشتراک یک دوره به طور کامل
۴/۰	۱۲/۰	-	۴/۰	۱۶/۰	۶/۰	-	۵۸/۰	۴/۱۹	-	مجلات الکترونیکی با پرداخت هزینه اشتراک کوتاه مدت
-	۱۲/۰	-	۶/۰	۲۰/۰	۶/۰	-	۵۶/۰	۳/۸۲	-	دریافت مقالات مورد نیاز از مجلات به جای خرید کامل مجله و دریافت تمامی مقالات
۸/۰	۸/۰	-	-	۱۶/۰	۱۰/۰	-	۵۸/۰	۴/۱۰	-	خرید مجلات به صورت کنسرسیومی و مشترک با سایر کتابخانه‌ها
۳۲/۰	۱۲/۰	-	۴/۰	۱۰/۰	۲/۰	-	۴۰/۰	۵/۷۷	-	خرید و اشتراک پایگاه‌های اطلاعاتی و استفاده از مقالات مجلات مشترک در پایگاه
-	-	-	-	-	-	-	۱۰/۰	۱/۰۰	۹۰/۰	سایر موارد

همان‌طور که مشاهده می‌شود، با توجه به میانگین به دست آمده از اولویت‌های مشخص شده توسط مدیران، عمده‌ترین مشکل تهیه منابع الکترونیکی از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران، "هزینه‌های خرید منابع الکترونیکی" با میانگین ۵/۷۵ عنوان شده است. گزینه‌ی "سایر موارد"، جهت ذکر مشکلات دیگر موجود برای خرید منابع الکترونیکی

در پرسشنامه در نظر گرفته شده بود که فقط دو نفر از مدیران به سایر موارد اشاره نمودند که این موارد شامل جامع و کامل نبودن منابع الکترونیکی، نداشتن استانداردها و کیفیت پایین، مشکلات کاربردی پایگاه‌های اطلاعاتی و سایر منابع الکترونیکی، عدم پشتیبانی و مسئولیت ناپذیری برخی ارائه‌کنندگان خدمات می‌باشند. از این رو کم‌ترین اولویت مشکلات را گزینه‌ی "سایر موارد" با میانگین ۱ به خود اختصاص داده است. و پس از آن، کم‌ترین اولویت مربوط به گزینه‌ی "قانون حق مولف" با میانگین ۳/۷۸ می‌باشد.

جدول ۹. درصد و میانگین عمده‌ترین مشکلات تهیه منابع الکترونیکی

مشکلات تهیه منابع الکترونیکی	اولویت ۱	اولویت ۲	اولویت ۳	اولویت ۴	اولویت ۵	اولویت ۶	اولویت ۷	بی پاسخ	میانگین
قانون حق مولف	۶/۵	۵/۴	۲/۲	۲/۲	۱۲/۹	۱۲/۹	۱/۱	۵۷/۰	۳/۷۸
تصمیم‌گیری در نوع خرید	۱۱/۸	۸/۶	۹/۷	۱۱/۸	۵/۴	۳/۲	-	۴۹/۵	۵/۰۰
هزینه‌های خرید منابع الکترونیکی	۲۵/۸	۱۰/۸	۹/۷	۷/۵	۵/۴	-	-	۴۰/۹	۵/۷۵
هزینه‌های خرید تجهیزات لازم	۹/۷	۱۹/۴	۱۴/۰	۳/۲	۶/۵	-	-	۴۷/۳	۵/۴۳
هزینه‌های نگهداری تجهیزات	۱/۱	۵/۴	۱۲/۹	۱۹/۴	۴/۳	۴/۳	-	۵۲/۷	۴/۳۰
عدم استقبال کاربران	۵/۴	۶/۵	۴/۳	۳/۲	۸/۶	۱۶/۱	-	۵۵/۹	۳/۸۳
سایر موارد	-	-	-	-	-	-	۹/۷	۹۰/۳	۱/۰۰

نمودار ۳. عمده‌ترین مشکلات تهیه منابع الکترونیکی

نتیجه‌گیری

در میان کتابخانه‌های تخصصی که مدیران آن‌ها پاسخگوی سؤالات پرسشنامه بوده‌اند، تعداد ۱۰ کتابخانه هیچ‌گونه منبع الکترونیکی در کتابخانه خود نداشته و ۲۸ کتابخانه نیز هر سه مورد منبع الکترونیکی مورد نظر (کتاب‌های الکترونیکی، مجلات الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی) را دارا می‌باشند. به‌طور کلی ۷۵ درصد کتابخانه‌ها دارای کتاب‌های الکترونیکی، ۶۱/۷ درصد آن‌ها دارای مجلات الکترونیکی و ۶۵ درصد آن‌ها نیز دارای پایگاه‌های اطلاعاتی بوده‌اند.

در خصوص تصمیم‌گیری مدیران در خرید و تهیه منابع الکترونیکی، داده‌ها نشان داد که ۵۰ درصد مدیران پاسخ‌دهنده به پرسشنامه، نقش زیادی در تصمیم‌گیری در خصوص خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه دارند.

همچنین در ۴۱/۷ درصد کتابخانه‌ها مدیران رده بالاتر سازمان نیز نقش زیادی در تصمیم‌گیری در خصوص خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه داشته‌اند و نیز در ۳۷/۵ درصد کتابخانه‌ها نقش مدیران رده بالاتر سازمانی بسیار زیاد بوده است. کتابداران و اعضای کتابخانه در اکثر کتابخانه‌ها نقش متوسط در تصمیم‌گیری در خصوص خرید منابع داشته‌اند.

اکثر کتابخانه‌های تخصصی تهیه هر سه نوع منبع الکترونیکی (کتاب‌های الکترونیکی، مجلات الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی) را بین ۱ تا ۳ سال است که آغاز کرده‌اند. کتاب‌های الکترونیکی در ۴۲/۹ درصد کتابخانه‌ها، مجلات الکترونیکی در ۴۱/۵ درصد

کتابخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی در ۳۱ درصد کتابخانه‌ها بین ۱ تا ۳ سال است که تهیه می‌شوند. نتایج نشان می‌دهد که سابقه‌ی تهیه و خرید پایگاه‌های اطلاعاتی نسبت به خرید و تهیه کتاب‌ها و مجلات الکترونیکی بیش‌تر است؛ چرا که درصد بیش‌تری از کتابخانه‌ها بیش از ۳ سال است که تهیه پایگاه‌های اطلاعاتی را آغاز نموده‌اند که این درصد در خصوص آغاز تهیه کتاب‌های الکترونیکی و مجلات الکترونیکی کم‌تر می‌باشد.

موجودی کتاب‌های الکترونیکی در اکثر کتابخانه‌های تخصصی یعنی در ۴۰/۴۲ درصد آن‌ها بین ۱۰۰ تا ۵۰۰ عنوان کتاب الکترونیکی می‌باشد. در اکثر کتابخانه‌های تخصصی یعنی ۳۱/۷۱ درصد آن‌ها هیچ‌گونه مجلات الکترونیکی موجود نمی‌باشد و در ۲۶/۸۳ درصد آن‌ها نیز بین ۱۰ تا ۵۰ عدد مجله الکترونیکی موجود است. ۳۷/۷۸ درصد از کتابخانه‌ها بین ۱ تا ۳ پایگاه اطلاعاتی در کتابخانه خود داشته و ۳۱/۱۱ درصد کتابخانه‌ها هیچ‌گونه پایگاه اطلاعاتی نداشته و مشترک نیستند.

میزان بودجه‌ای که در کتابخانه‌های تخصصی صرف خرید منابع الکترونیکی می‌شود در مورد هر سه منبع تا حدی مشابه بوده، به این معنی که در اکثریت کتابخانه‌ها برای تهیه و خرید هر سه منبع کم‌تر از ۱۰ درصد بودجه کتابخانه اختصاص داده می‌شود. که این موضوع در ۵۰ درصد کتابخانه‌ها برای خرید کتاب‌های الکترونیکی، در ۴۲/۴ درصد کتابخانه‌ها برای خرید مجلات الکترونیکی و در ۴۱/۲ درصد کتابخانه‌ها نیز برای خرید پایگاه‌های اطلاعاتی صادق است. همچنین لازم به ذکر است که درصد قابل توجهی از کتابخانه‌ها نیز بین ۱۱ تا ۳۰ درصد بودجه کتابخانه را صرف خرید منابع الکترونیکی می‌کنند.

روش‌های تهیه کتاب‌ها و مجلات الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی متفاوت و هر کتابخانه یک روش تهیه را در اولویت قرار داده است. اما اکثریت کتابخانه‌های تخصصی اولین، دومین و سومین اولویت تهیه کتاب‌های الکترونیکی را به ترتیب تهیه کتاب‌های الکترونیکی بر روی دیسک فشرده همراه با کتاب چاپی، کتاب‌های الکترونیکی رایگان در وب تحت قانون حق مولف و کتاب‌های الکترونیکی ذاتا الکترونیکی و خرید آن‌ها بر روی دیسک فشرده را نام برده‌اند.

در خصوص اولویت تهیه مجلات الکترونیکی نیز اولین، دومین و سومین اولویت خرید مجلات الکترونیکی را به ترتیب، خرید پایگاه‌های اطلاعاتی و استفاده از مقالات مجلات

مشترک در پایگاه، تهیه مجلات الکترونیکی با پرداخت هزینه اشتراک یک دوره به طور کامل و مجلات الکترونیکی رایگان و دسترسی آزاد عنوان کرده‌اند.

پیشنهادها

- با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهادهای زیر قابل ذکر است:
- اختصاص بودجه‌ی بیش‌تری در کتابخانه‌های تخصصی جهت خرید منابع الکترونیکی
  - استفاده از خرید کنسرسیومی جهت رفع مشکلات هزینه‌ی خرید منابع الکترونیکی
  - تدوین استاندارد توسط متخصصان در خصوص میزان استاندارد منابع الکترونیکی و تهیه و تولید آن‌ها
  - افزایش نقش کتابداران آگاه و مطلع در زمینه خرید و تهیه منابع الکترونیکی در کتابخانه‌ها

منابع

- تعاونی، شیرین (۱۳۸۳). راهنمای کتابخانه‌های تخصصی و دانشگاهی ایران: به انضمام راهنمای کتابخانه‌های زندان. تهران: کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۸۴). روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه نویسی. تهران: بازتاب.
- خواجه نصیر طوسی، فریده (۱۳۸۰). ضرورت ایجاد کتابخانه دیجیتال از دیدگاه مدیران کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.
- عنایت‌تبار، محمد (۱۳۸۵). بررسی موانع نشر الکترونیکی در ایران و ارائه چارچوب مفهومی به منظور توسعه خدمات نشر الکترونیکی در کشور. پایان‌نامه کارشناسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- علیدوستی، سیروس؛ شیخ‌شعاعی، فاطمه (۱۳۸۵). فناوری اطلاعات و کتابخانه. تهران: پژوهشگاه اطلاعات مدارک علمی ایران.
- کینن، استلا (۱۳۷۸). فرهنگ فشرده علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی. ترجمه فاطمه اسدی کرگانی. تهران: نشر کتابدار.
- فهیمی‌فر، سپیده؛ غائبی، امیر (۱۳۸۷). کتاب‌های الکترونیکی از دیدگاه متخصصان اطلاع‌رسانی شاغل در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران. فصلنامه علوم و فناوری اطلاعات. ۲۴ (۱)، ۷۹-۱۱۷.
- ماهر‌النقش، بابک (۱۳۸۳). بررسی روشهای توسعه منابع اطلاعاتی الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتال شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.

مظفرمقام، احمد (۱۳۸۷). دیدگاه‌های مدیران کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران در مورد ایجاد کتابخانه دیجیتال. فصلنامه کتاب، ۷۶، ۲۱۱-۲۲۶.

میشمی، رقیه (۱۳۸۵). تعیین هزینه-اثربخشی منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی شهر تهران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران.

References

- Hughes, C. (2003). E-books. In *Encyclopedia of library and information science*, vol. 2, 948-989. New York: Marcel Dekker, INC
- Armstrong, C. (2008). Books in a virtual world: The evolution of the e-book and its lexicon. *Journal of Librarianship and Information Science*, 40; 193.
- Levine Clark, M. (2007). Electronic books and the humanities: a survey at the University of Denver. *Collection Building*, 26(1), 7-14.
- king, r. (2004). the future of the special library :one person s perspective. *science direct* , vol.30, issue.3, 171-175.
- Sheri, M.(2004). E-books and the academic library. *Kentucky libraries*, 68 (3), 4-7.
- Younger, A. (2002). From the Inside Out: An Organizational View of Electronic Resources and Collection Development. *Journal of Library Administration*, 36 (3), 19-31.

به این مقاله این‌گونه استناد کنید:

نوری‌زاده قصری، عاطفه (۱۳۸۹). وضعیت تهیه و خرید منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های تخصصی دولتی شهر تهران از دیدگاه مدیران کتابخانه‌ها. *تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی*، ۱۶ (۲)، ۱۳۹-۱۵۶.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی